

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та
реставрації творів мистецтва

Кваліфікаційна робота
бакалавра

з теми: **«ВІДТВОРЕННЯ ФАРБОВОГО ШАРУ У ПРОЦЕСІ
РЕВІТАЛІЗАЦІЇ ЖИВОПИСНОГО ПОЛОТНА»**

Виконала:
Студентка 4 курсу, групи ODR1-B19
спеціальності 023 Образотворче
мистецтво, декоративне мистецтво,
реставрація; освітня програма:
Реставрація творів мистецтва
Оршина Анастасія Олексіївна

Керівник:
Н. О. Урсу, доктор мистецтвознавства,
професор

Рецензент:
І. А. Гуцул, кандидат
мистецтвознавства, доцент

Кам'янець-Подільський – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ ФАРБОВОГО ШАРУ ТВОРІВ СТАНКОВОГО ОЛІЙНОГО ЖИВОПИСУ.....	6
1.1. Аналіз публікацій авторів та методів їх дослідження фарбового шару на полотнах олійного живопису.....	6
1.2. Ідентифікація матеріалів в ході експертизи.....	14
РОЗДІЛ 2. ВІДТВОРЕННЯ ФАРБОВОГО ШАРУ У ПРОЦЕСІ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ ЖИВОПИСНОГО ПОЛОТНА.....	20
2.1. Укріплення фарбового шару та ґрунту твору.....	20
2.2. Методи тонування та відтворення живопису.....	28
2.3. Вплив пігментів на загальний вигляд витвору мистецтва.....	36
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ РЕСТАВРАЦІЙНИХ РОБІТ ПО ВІДНОВЛЕННЮ ОБРАЗУ «ВОЗНЕСІННЯ СПАСИТЕЛЯ».....	45
3.1. Реставраційний паспорт.....	45
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48
ДОДАТКИ.....	52

ВСТУП

Актуальність теми. Кожна окрема людина і суспільство в цілому, коли споглядає твір мистецтва, наділяє його певним значенням, надаючи йому якусь цінність. Це фундаментальна властивість людського сприйняття. Власне, об'єкт стає витвором мистецтва тільки в результаті споглядання і оцінювання. Цей повторюваний процес і несе в собі «спокусу» повернути витвору початковий вигляд, поліпшити, пристосувати до власних потреб.

Практика консервації та реставрації творів мистецтва постійно ставить питання не тільки технічного характеру, а й художньо-естетичного і, навіть, загального філософсько-світоглядного, вирішення яких викликає найбільше суперечок. Відповіді на них лежать за межами технологічної компетентності або виконавської майстерності.

Актуальність реставрації на сьогоднішній день важко переоцінити. Питання відновлення і збереження твору живопису постає не тільки для старовинних полотен, які, здебільшого, потребують консервації та реставрації, але також і для багатьох інших картин, схильних до руйнувань.

Ключовим елементом живописного твору є фарбовий шар, що містить в собі як смисловий, так і естетичний зміст. Перебуваючи в безпосередньому контакті з глядачем, живописний шар також знаходиться в постійній взаємодії із зовнішніми факторами середовища: повітря, світло, температура і вологість, що, при певних умовах, призводять до змін його фізико-хімічних властивостей.

Мета дослідження – розглянути та проаналізувати методи укріплення та відновлення фарбового шару.

Завдання дослідження:

1. Розглянути наявні історико-мистецтвознавчі джерела з даної теми.
2. Проаналізувати публікації авторів та методи їх дослідження фарбового шару полотен олійного живопису.
3. Дослідити методи укріплення фарбового шару та ґрунту, ознайомитися з техніками тонування.
4. Визначити вплив пігментів на загальний вигляд витвору мистецтва.

5. Виконати реставраційний паспорт.

6. Провести реставрацію живописного полотна «Вознесіння Спасителя».

Об'єкт дослідження – процес відтворення фарбового шару під час ревіталізації живописного полотна.

Предмет дослідження – методи укріплення та відновлення фарбового шару олійного живопису на полотняній основі.

Методи дослідження. Для виконання завдань дослідження використані загальнонаукові та спеціальні методи досліджень. До загальнонаукових методів належать: фактологічний, представлений вивченням візуального матеріалу; аналітичний, представлений аналізом літературних джерел; метод порівняльного аналізу, представлений порівняльним мистецтвознавчим аналізом різних способів реставрації живопису на полотні, зокрема фарбового шару. До спеціальних методів належать статистичний метод та метод роботи з першоджерелами.

Наукова новизна дослідження полягає у розгляді та теоретичному обґрунтуванні методів дослідження фарбового шару витворів станкового олійного живопису, а також способів його реставрування.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можуть бути використані:

1. Для поглибленого вивчення та розвитку вітчизняної реставраційної справи.

2. Для реставраційних робіт по відновленню фарбового шару на полотняній основі.

3. У пам'яткоохоронній справі з метою збереження автентичного стану картин.

Апробація кваліфікаційної роботи відбувалася під час доповіді авторки на університетській конференції за підсумками наукової роботи студентів і магістрантів за 2021-2022 навчальний рік.

Структура дипломної роботи включає: вступ, три розділи, які містять шість підрозділів, висновки, список використаних джерел з 43 найменувань та

додатків. Загальний обсяг дипломної роботи – сторінок. Основний текст викладено на 43 сторінках. **Практична частина** представлена реставрацією живописного полотна «Вознесіння Спасителя» з приватної колекції та копією картини невідомого художника «Клементина де Таллейран-Перигор».

ВИСНОВКИ

Під час виконання дослідження були розглянуті методи і технології укріплення та відновлення фарбового шару, а також проаналізовано приклади реальних реставраційних робіт. На основі узагальнених результатів проведеного дослідження зроблено висновки.

В даній бакалаврській роботі намагалися висвітлити усі поставлені завдання та розкрити мету дослідження, а саме:

1. Розглянули наявні історико-мистецтвознавчі джерела, пов'язані з темою.
2. Проаналізували публікації авторів та методи їх дослідження фарбового шару на полотнах олійного живопису.
3. Дослідили методи укріплення фарбового шару та ґрунту твору, ознайомилися з техніками тонування.
4. Визначили вплив пігментів на загальний вигляд витвору мистецтва.
5. Виконали реставраційний паспорт.
6. Провели реставрацію живописного полотна «Вознесіння Спасителя».

Дослідження, викладені в даній роботі, дозволили докладніше ознайомитися з проблемою, пов'язаною з процесами, що відбуваються у фарбовому шарі, які, в свою чергу, відображаються в його візуальних перетвореннях. Найпоширенішими змінами є потьмяніння живописного шару та лакового покриття, переміни в кольорі, відлущення та осипання фарби, що можуть бути спричинені не тільки хімічним складом матеріалів, які використовував художник, а й іншими чинниками, такими як вологість, світло, температура, забрудненість повітря тощо.

У реставраційній практиці існує декілька методів дослідження фарбового шару, які використовуються для визначення його стану та розуміння техніки виконання живописного полотна. Основні методи дослідження включають в себе: візуальний аналіз, мікроскопія, рентгенівська дифракція, інфрачервона спектроскопія та ультрафіолетове світло.

Для відновлення живопису під час реставрації використовують різні методи, такі як тонування, накладання нових шарів фарби або відновлення старих, очищення від бруду та лаків. Вибір методу залежить від ступеня деградації фарбового шару та мети реставрації. Але слід пам'ятати про важливість збереження оригінальної структури та матеріалів полотна.

Застосування матеріалів і технік тонування утрат фарбового шару залишається за реставратором і залежить від його знань, досвіду та навичок. Що стосується картин, які підлягають консервації та реставрації, то рішення має бути прийнято, відштовхуючись від асортименту засобів, що забезпечують довговічність на якомога довший період часу.

Слід зазначити, що відновлення фарбового шару є одним із найважливіших етапів реставрації. Результати роботи показали, що цей процес – складний і трудомісткий. Однак, завдяки застосуванню сучасних технологій і матеріалів, а також кваліфікованій роботі фахівців, можна досягти відмінних результатів. Загалом, дипломна робота присвячена важливій темі в галузі мистецтва та консервації, результати якої можуть бути використані при виконанні реставрації живописних полотен.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берлач О. П., Галькун Т. Д. Технологічні особливості матеріалів: живопис, реставрація: технологічний практикум для бакалаврів, магістрантів образотворчого мистецтва. Луцьк, 2017. С. 36-38.
2. Брей Н. Техніко-технологічні методи дослідження олійного живопису. Художня культура: Актуальні проблеми. 2006. №3. С. 346-355.
3. Бучачий О. В. Видалення підлакових забруднень станкового олійного живопису. Вісник КПНУПО. 2020. №19. 181 с.
4. Бучачий О. В. Методика укріплення олійного живопису на полотні. Вісник КПНУПО. 2019. №18. С. 173-174.
5. Бучачий О. В. Особливості відновлення творів живопису з слабким зв'язком між ґрунтом та фарбою. Вісник КПНУПО. 2021. №20. С. 151-152.
6. Вавричук А. Б. Хімічний та технологічний аналіз складових живопису (ґрунт, в'язиво) творів мистецтва. Музеї і реставрація. Збірник матеріалів 4-ої міжнародної конференції. 2019. С. 61-64.
7. Волік К. С. Реставрація живописного твору Є. Г. Волошинова: практичні рекомендації. Вісник ХДАДМ. 2012. №3. 30 с.
8. Гренберг Ю. І. Технологія і дослідження витворів станкового і настінного живопису. Київ: Лань, 2000. С.85-86.
9. Гренберг Ю. І. Технологія станкового живопису. Історія та дослідження. Київ: Лань, 2019. С. 239-244.
10. Карауланова А. Сучасні дослідження кракелюру класичного станкового живопису у контексті реставраційної освіти. Платонівські читання. НАОМА. Київ. 2020. №8. 23 с.
11. Кишкурно Е. П. Дослідження фарбового шару творів станкового олійного живопису як один із аспектів визначення їх справжності. Вісник ХДАДМ. 2006. №5. С. 104-106.
12. Кудрявцев Є. В. Техніка реставрації картин. Київ: Юрайт, 2002. С. 186-189.
13. Кудрявцев Є. В. Техніка реставрації картин. Київ: Юрайт, 2023. С. 38-41.

14. Кучма Н. І. Технологічні особливості видалення забруднень з поверхні фарбового шару в реставраційних практиках. Вісник КПНУІО. 2020. №19. 187 с.
15. Лісіцин П. Г., Грибанова А. В. Нестійкі пігменти станкового олійного живопису в контексті механізмів активної деградації. Культура і мистецтво. 2019. №12. С. 21-24.
16. Марченко І. Я. Історичний розвиток деяких методик реставрації станкового живопису в контексті впливу на постреставраційний стан експонатів у ХХ ст. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2017. №1'2015. С. 196-197.
17. Москвина І. К. Сучасні концепції реставрації у культурологічному дискурсі. Культура та цивілізація. 2016. №5. С. 317-324.
18. Музейне зберігання творів станкового темперного та олійного живопису. URL: <http://restorer.com.ua/library02.html> (дата звернення 11. 04. 2023).
19. Музика О. Я. Матеріали і техніка олійного живопису. Умань: Візаві, 2013. С. 22-23.
20. Пушонкова О.А. Автентичність художнього твору у просторі музею. Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності. Збірник наук. праць Міжнародної науково-практичної конференції. 06-07 червня, 2017. Київ: НКПІКЗ, 2017. – 247 с.
21. Реставрація станкового олійного живопису URL: <https://jak.koshachek.com/articles/restavracija-osnovni-vidi-restavracii-restavracija.html> (дата звернення 11. 04. 2023).
22. Рішняк О. Поняття «автентичності твору мистецтва» в контексті збереження та реставрації. Платонівські читання. НАОМА. Київ. 2019. №7. С. 44-45.
23. Теорія і практика судової експертизи та криміналістики. Судова художня експертиза/ А. О. Долуда та ін. Вісник ННЦІСЕ. 2018. №18. С. 537-540.
24. Техніка та технологія реставрації URL: <https://studfile.net/preview/7775444/> (дата звернення 11. 04. 2023).

25. Тимченко Т. Р. Термінологічні варіації як відображення парадигми реставраційної діяльності. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». 2021. №1. 523 с.
26. Тимченко Т. Р., Петліна Д. Д. До витоків експертизи живопису в Україні. Тексти культури: Дослідження, інтерпретація: Збірник наук. праць Інституту культурології НАМ України. 2017. 128 с.
27. Фарбові (живописні) шари. URL: <https://studfile.net/preview/9883585/page:6/> (дата звернення 11. 04. 2023).
28. Цитович В. І. Проблематика розкриття станкового живопису в сучасній українській реставрації. Міжнародна науково-практична конференція «Музеї та реставрація: актуальні виклики сучасності». 2016. С. 133-134.
29. Янковська Д. Твори живопису в пам'яткоохоронному законодавстві України: проблеми збереження та реставрації рухомих культурних цінностей. Вісник ЛНАМ. 2021. №45. 140 с.
30. Alessandro Conti. A History of the Restoration and Conservation of Works of Art. Kidlington: Elsevier, 2007, pp. 434-435.
31. Alicia Sánchez Ortiz. Restauración de obras de arte: Pintura de caballete: manual teorico y practico. Madrid: Akal, 2012. P. 73-75.
32. Anaïs Genty-Vincent. Les chances des vernis et des couches picturales des peintures de chevalet à l'huile: mémoire. pour l'obtention des sciences. diplôme de Docteur en Sciences: 26.06.2017/ Université Sergi-Pontoise. Sergi-Pontoise, 2013. P. 47-48.
33. D. Cycleback. Authenticating Art and Artifacts: An Introduction to Methods and Issues. Lulu.com, 2017, pp. 13-14.
34. D. Gavrilov, C. Ibarra-Castanedo, E. Maeva, O. Grube, X. Maldague, R. Maev. Infrared methods in noninvasive inspection of artwork. 9th International Conference on NDT of Art, 25-30 May. 2008. Jerusalem Israel, pp. 1-4.
35. E. Basiul. Próba ustalenia techniki retuszu obrazów sztalugowych na podstawie przeprowadzonych prób malarskich. Biuletyn Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. 2005. nr 357. S. 4-5.

36. E. Szmit-Naud. Przyczyny i mechanizmy zmian wyglądu uzupełnień warstw malarskich w obrazach sztalugowych. *Ochrona Zabytków*. 2003. nr 1-2. S. 71-72.
37. I. Szmelter. Elementy nowej teorii konserwacji dziedzictwa sztuki wizualnej. ratunek dla ochrony dawnej sztuki nietypowej i sztuki współczesnej. *Sztuka i Dokumentacja*. Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie. 2017. №17. 156 s.
38. I. Szmelter. *Współczesna Teoria Konserwacji I Restauracji Dóbr Kultury. Zarys Zagadnień*. *Ochrona Zabytków*. Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. 2006. №2. 19 s.
39. J. Hill Stoner, R. Rushfield. *Conservation of Easel Paintings*. London: Routledge, 2020, pp. 369-370.
40. Javier Hernández Peralta. Restauración de pintura sobre lienzo. *Boletín de la Universidad de Chile*. 2006. Núm. 39. 172 p.
41. Mykolaichuk V. Lavrynovych A. Mykolaichuk T. Tymchenko and I. Somyk-Ponomarenko «Image Segmentation in Loss Detection for Conservation and Restoration of Old Paintings», 2020 IEEE 2nd International Conference on Advanced Trends in Information Theory (ATIT), Kyiv, Ukraine, 2020, pp. 390-393.
42. Panczyk E. Zastosowanie technik jądrowych w konserwacji i identyfikacji dzieł sztuki. *Polskie Towarzystwo Nukleoniczne. Instytut Chemii i Techniki Jądrowej*. Warsaw. 2001. S. 108-110.
43. S. Saverwyns, C. Currie, E. Lamas-Delgado. Macro X-ray fluorescence scanning (MA-XRF) as tool in the authentication of paintings. *Microchemical Journal*. 2018. №137, pp. 139-141.